

הארץ-דעות

החדשות הרעות — לא יהיה ניצחון; החדשות הטובות — זה לא בהכרח רע

מוטי גולני

16 בנובמבר 2023

הזוועה שהתרחשה בנגב המערבי לא מרפה. אל הזעם, שיש בו יותר משמץ של חוסר אונים לנוכח הידיעה מה עוללו המרצחים, מצטרף הצורך הדחוף בניצחון חד-משמעי, ברור, מוחלט, סופי. החדשות הרעות הן, שלא יהיה כזה. החדשות הטובות הן, שזה לא בהכרח רע. האם הניסיון, הנכון, לפרק את חמאס מיכולותיו הצבאיות והאזרחיות צריך לכלול שאיפה לאיין אותו כליל? האם הדבר הזה בכלל אפשרי? הוא לא אפשרי. ומה אז? האם השיטה הידועה לעיפה — לפיה על כוח משיבים ביותר כוח ועל אלימות באלימות גדולה יותר- תביא אותנו אל הפתרון המיוחל, שמעבר לניהול ה"סכסוך", כלשונם של חוגים מסויימים מאד בישראל שאין להם עניין אמיתי בפתרון?

אם נוריד את הצורך בנקם מסדר יומנו, אם לא היום אולי מחר, נבין, חרף התסכול הרב, שאנחנו נידונים למעגל דמים המזין את עצמו. רבים מתבוננים עכשיו במתרחש דרך משקפת הזעם והנקמה. זה טבעי, אך לנקמה אין תכלית מעשית, היא סוג של ריגוש שלעולם לא יבוא על סיפוקו. יתר על כן, זהו אחרי הכל סיפורו של הסכסוך היהודי-ערבי בין הירדן לים: שרשת של מכות ומכות שכנגד.

קשה, ואף לא נכון, לחפש את נקודת ההתחלה של הסכסוך הזה. היסטוריה היא תהליך שבו לכל נקודה יש את זו שקדמה לה. אין בהיסטוריה אירועי-פתאום. ניסיון להגדיר נקודת התחלה בהכרח יידרש לשאלה מי התחיל. לשאלה המיותרת הזו, שלא לומר הרסנית, יש חלק ידוע במעגל הדמים שבו אנו שרויים. היא מובילה לשאלה אחרת הרסנית לא פחות: מי אשם בסכסוך? הרי שובם של היהודים לארצם וסירובם להיעלם הוא דבר שאי אפשר ואסור להתווכח עליו. המהפכה הציונית הביאה לעולם יהודי אחר, זה שבמקום לגלגל עיניים למרום נוטל נשק ומגן על עצמו, ואם אינו מצליח לעשות זאת אינו מדבר על "קידוש השם" אלא הוא משיב מלחמה שערה.

וכלום לא ברורה נחישותם של הפלסטינים לקיום אזרחי ולאומי אנושי ממש כמונו? התשובה לשאלות אלה ברורה למי שמוכן להניח לכעס ולנקמה או להבטחה אלוקית לעוור את עיניו. היא ברורה גם למי שמניח שלחיות על חרבנו במעגל דמים מתמשך, ללא אופק, זאת אינה מציאות שרבים מאיתנו היו רוצים להוליד אליה את הדורות הבאים. אם נוציא מהדיון לא רק את השאלה "מי התחיל", אלא גם ובעיקר את השאלה "מי אשם", נצליח אולי להידרש לשאלת השאלות: האם יש סיכוי לסיים את הסכסוך הנורא הזה? הסכסוך המתמשך הזה לא ייגמר גם אחרי המלחמה הנוכחית. בין שנודה בכך ובין שלא, הוא מגדיר במידה רבה את מי שאנחנו ואת אופן ההתנהלות שלנו, ולא דווקא לטובה.

אפשר שהפרספקטיבה ההיסטורית יכולה לעזור. נתחיל אפוא מהמקום שבו לא נועצו, לא ביהודים ולא בערבים, בדרך להגדרת זירת הסכסוך: "ארץ ישראל השלמה", שהיא גם "פלסטין". בוועידת השלום בפריז ב-1919 הוקם חבר הלאומים, ארגון רב-לאומי שלא היה לו תקדים. הוועידה הכירה בארגון זה כריבון הזמני בשטחי האימפריות שהובסו במלחמת העולם הראשונה. מסיבות ברורות, לחבר הלאומים לא היתה יכולת לנהל את השטחים הללו, וכיוון שכך הוא "המציא" שיטה, שגם היא היתה חסרת תקדים, שבה העניק מנדט

(יפוי כוח) למעצמות המנצחות במלחמה שזה אך הסתיימה להכין את היושבים בשטחים ששוחררו מעול האימפריות המובסות לעצמאות. כזה היה המקרה של המזרח התיכון, שחלקו המזרחי היה עד אז רובו ככולו בשלטון האימפריה העות'מאנית. ב-1920 נתן חבר הלאומים לבריטניה, שכבשה את האזור מידי העות'מאנים, מנדט לשלוט בכל המרחב מהמפרץ הפרסי במזרח עד הים התיכון במערב, ולהכין אותו לעצמאות. צרפת קיבלה באותו זמן מנדט על רצועת הלבנט (סוריה ולבנון דהיום).

סכסוך לאומי צריך זירה. בריטניה ניתקה לצרכיה את עיראק מעבר הירדן, ואת האחרונה מהשטח שממערב לירדן. אגב כך הגדירה למעשה את זירת הסכסוך שבו אנחנו שרויים היום. בתוך הזירה הזו נוצקה האוטונומיה היהודית בשמותיה השונים (בית לאומי, כנסת ישראל, היישוב המאורגן), ובעקבותיה מדינת ישראל. המונח העכשווי, "ארץ ישראל השלמה", משקף למעשה את המפה הבריטית המנדטורית של פלשתינה/א"י (ללא רמת הגולן), כשמה הרשמי של הארץ באותם ימים. הזירה הזו נתנה מקום מוגדר גם ל"פלסטיני", שתושביה הערבים שוב לא היו סורים ולא ירדנים, אלא פשוט פלסטינים המבקשים לתת ביטוי לזהותם הלאומית באותה טריטוריה ממש. נדמה שאחרי 7 באוקטובר הסכסוך הזה קיבל — חייב לקבל — ממד נוסף שאינו פשוט לרבים משני צדי המתרחש.

כבר בימי החממה המנדטורית החלו הצדדים להשקיע מאמצים בניסיונות מופרכים להשיג ניצחון. בריטניה, ששימשה כגג המנדטורית, שמרה בהצלחה יחסית על הפרדת כוחות ביניהם. על פניו, לפלסטינים שמורה זכות ראשונים בשימוש באלימות בימי המנדט כדי להשיג את מטרותיהם, שעיקרן, כפי שהתברר בשנות ה-30 של המאה שעברה, היה גירוש הבריטים וסיכול הקמת מסגרת לאומית כזו או אחרת ליהודים.

אם האלימות בשנים 1920–1922 הייתה מעין גישוש שמטרותיו לא היו ברורות לבני הזמן, אזי בקיץ 1929 כבר היה לאלימות ביטוי לאומי ברור, שיחד עם הארומה הדתית מן הצד הערבי, הייתה מסוכנת במיוחד. אחרי גילויי אלימות שנשארו בשליטה מסוימת, ב-1933 ושוב ב-1935, בא ב-1936 המרד הגדול הערבי-פלסטיני נגד הבריטים, שביקש להשיג מיידית את המטרות שלעיל. המורדים הכריזו מלחמה בברית הציונית עם הבריטים, שדיכאו את המרד ביד כה קשה, עד שעבר עשור (שכלל את מלחמת העולם השנייה), שבו הפלסטינים, גם אם רצו, לא יכלו להפעיל אלימות אפקטיבית מבחינתם. ב-1947–1948 הם חזרו למעגל האלימות שהסתיים בנכבה.

הצד היהודי לא טמן ידו בצלחת. להנהגה הציונית ולהנהגת היישוב היה ברור, כי הדרך להשגת המטרה של בית לאומי ומאוחר יותר מדינה מצריכה עבודת בנייה פנימית יותר מאשר ניסיונות לסכל את מטרות היריב, וכי פשרה (שכונתה "חלוקה" משנות ה-30), היא הכרח בל יגונה. הכרתם בחולשת הצד היהודי (הכרה דומה בחולשתם הייתה לפלסטינים, אך מסקנתם הייתה הפוכה: אלימות), הביאה אותם להבנה שליישוב, ולמדינה שתקום בהמשך, אין סיכוי ללא תמיכה של בעלת ברית עם כוח צבאי ומדיני משמעותי. לא רק שהם לא יצאו נגד בריטניה, הם היו לבעלי בריתה.

אלא שבפועל החשיבה הקונסטרוקטיבית הזו לא החזיקה מעמד מול הפלסטינים. בסופו של דבר, הפלסטינים כקולקטיב לאומי לא נספרו בלהט העשייה הציונית. יותר ויותר הוכחשה הלאומיות שלהם וסיסמאות ידועות שהחלו בצורה תמימה — "גאולת הקרקע" ו"כיבוש העבודה" ותפישת הסכסוך בעקבות המרד הערבי כמאבק של "הם או אנחנו" — נהפכו בימי מלחמת העצמאות ל"טיהור" השטח מערבים: עידוד בריחה, גירוש, חסימת שיבתם של הפליטים ואדישות, במקרה הטוב, לאסון הפלסטיני.

התהליך הזה, שביטא את התפישה ש"אין עם מי לדבר", לא נעצר עם הקמת המדינה. נהפוך הוא. מאז 1949 ביקשו הן ישראל והן שכנותיה הערביות — בהסכמה לא מדוברת ובוודאי לא קדושה — להעלים את השאלה הפלסטינית, כל צד ממניעיו הוא. כיוון שהפלסטינים לא "נספרו" מאז 1949, העדיפה ישראל שליטה של בעל הברית ההאשמי מעבר לירדן במה שכונה מאז "הגדה המערבית", ושליטה מצרית במה שכונה מעתה "רצועת עזה", על פני אפשרות של הקמת מדינה פלסטינית. הפלסטינים הודרו לטובת ירדן ומצרים מההסכמה הציונית הידועה לחלוקת הארץ. התוצאה: העצמתה ללא שיעור של השנאה והאלימות הפלסטינית. נוח היה לישראל להתעלם מ"הלא קיימים", ולא לראות בהם פרטנר לדיון על עתיד הארץ.

מ-1948 ועד 1973 התחוללה כאן מלחמה אחת: מלחמת 25 השנים בין ישראל לשכנותיה. והפלסטינים, כאמור, לא הובאו בחשבון על ידי כל הצדדים באותה מלחמה. היו במלחמה זו שש מערכות: מלחמת העצמאות (1948–1959), מלחמת הגבולות (1949–1956), מלחמת סיני (1956–1957), המלחמה על מקורות המים מראשית שנות ה-50 עד 1967, מלחמת ששת הימים (1967), מלחמת ההתשה בתעלה ובבקעה (1967–1970), ומלחמת יום הכיפורים (1973). מי ניצח? לניצחון משמעות מאוד ברורה: יכולת לנהל

חיים שלווים ללא איום קיומי, לאורך זמן. המנצחות במלחמת 25 השנים היו ישראל ומצרים, שחתמו על חוזה שלום ב-1979, וירדן שחתמה על שלום עם ישראל ב-1994. על רקע דברים אלה פחות חשוב מי ניצח בשדה הקרב. אין תמונת ניצחון למלחמת 25 השנים זולת תמונת טקסי החתימה על הסכמי השלום.

הסכם השלום עם מצרים החזיר אל מרכז הזירה את הסכסוך היהודי-הערבי שבין הירדן לים מימי המנדט, שלכאורה הסתיים ב-1948 אחרי הנכבה הפלסטינית ואחרי שישראל הצעירה הצליחה לשמור על עצם קיומה. הסכמי אוסלו — מעשה אמיץ שיש לקוות שעוד נדע להעריך אותו — חתרו בין השאר להכרה הדדית, בלי לחפש אחר "ניצחון". אלא שכשלנו, כולנו, יהודים וערבים. חרף הכוונות הטובות לא חדלו שני הצדדים לבקש "תמונת ניצחון". המשותף היום לרבים מדי בשני הצדדים הוא חזית סירוב המאמינה בכוח ומבקשת ניצחון מכריע, חד-משמעי שאינו אפשרי, גם אם שוליים מטורפים כאן ושם מדברים על ג'נוסייד או "רק" על טרנספר. טרגדיה.

על פניו, הצד היהודי, אנחנו, ניצחנו בסכסוך הארוך הזה. אבל רק על פניו. היהודים הקימו מדינה מוצלחת למדי. הפלסטינים לא. זה כל הסיפור על רגל אחת. ישראל שולטת בצורות שונות בפלסטינים באותה "ארץ ישראל שלמה". האם מי מהצדדים חי חיי ביטחון ושלווה? לא. וההפסד הוא של שני הצדדים. מעגל הדמים ייפסק רק אם נחדל לחפש ניצחון במשמעותו הידועה.

הסכסוך הזה לא ידע מנצחים בעבר ואף לא היום, כי אין אפשרות כזו, בוודאי לא בטווח הארוך. זה נכון לסכסוכים לאומיים בכלל, ולסכסוך שבו אנחנו שרויים בפרט. נכון, 7 באוקטובר הוא כתם שלא יימחה בתולדות תנועת השחרור הפלסטינית. את הנזק ארוך הטווח של הטבח הזה לעניין הפלסטיני עוד קשה להעריך. ומה איתנו? האם עלינו להתמכר לאסון הנורא הזה? רבים מאיתנו מבינים ביתר שאת היום, אחרי ה-7 באוקטובר, שכלל לא ברור מי המנצח ומי המפסיד.

אפשרי רק ניצחון אחד ואין בלתו — כזה שיכלול פשרה לטובת שני הצדדים. תמונת ניצחון? צריך להיפטר מהמושג הנורא הזה ומהר. על כל צד לעשות את השינוי בחצר שלו. שינוי כזה, ככל שיעשה, עשוי לעודד שינוי דומה בצד השני. אחרי הכל, המשפט "אין אם מי לדבר" נכון לשני הצדדים היום, והוא פועל כנבואה המגשימה את עצמה. בצד שלנו נכון לתבוע מכל ממשלה ישראלית שתבוא אחרי ממשלת הזדון של נתניהו לפעול מהראש לא מהבטן; לזנוח מוסכמות ישנות והרות אסון ולקדם פתרון שייתן חיים לנו ולהם. "יחד ננצח"? אפשר רק אם היחד הזה יחבוק את כל החיים בין הירדן לים. את כל השאר כבר ניסינו עד שהגענו עד הלום.

פרופ' גולני הוא היסטוריון וראש המכון לחקר הציונות וישראל ע"ש ויצמן באוניברסיטת תל אביב